

pod red. J. Michalewicza,

Wstęp z: Inwentarz akt wydziałów i studiów Uniwersytetu Jagiellońskiego 1850-1939 (1954),
Kraków 1997, s. 435-438.

WANDA BACZKOWSKA, JÓZEF ZIELIŃSKI

PAŃSTWOWE KURSY WYCHOWANIA FIZYCZNEGO (1921—1924)

I. Zarys dziejów kursu i organizacja studiów. Kancelaria i opis zespołu

I. 1. Zarys dziejów kursu i organizacja studiów

Poważne zaniedbania jakie odziedziczyło odrodzone szkolnictwo polskie po rządach zaborczych m.in. w zakresie kultury fizycznej, a w szczególności dotkliwy brak wykwalifikowanych nauczycieli tego przedmiotu w szkołach powszechnych i średnich, znalazły się w centrum uwagi władz oświatowych Odrodzonej Polski. W latach 1918—1920 organizacje nauczycielskie i stowarzyszenia sportowe wielokrotnie wysuwały postulat zorganizowania zakładów kształcenia nauczycieli wychowania fizycznego. Poważną rolę odegrał w tych dążeniach ośrodek krakowski, szczycący się tradycją krzewienia kultury fizycznej, m.in. w Uniwersytecie Jagiellońskim, gdzie w latach 1895—1914 działało pierwsze na ziemiach polskich akademickie studium nauczania gimnastyki¹. Ze strony kół uniwersyteckich wyszły też pierwsze starania o uruchomienie katedry i studium wychowania fizycznego, włączenie wychowania fizycznego do programu Komisji Egzaminacyjnej dla Nauczycieli Szkół Średnich, oraz reaktywowanie zawieszonoego w 1914 r. kursu gimnastycznego UJ². Głównym rzecznikiem tych idei stał się, drugi po Henryku Jordanie, zasłużony propagator kultury fizycznej w Uniwersytecie Jagiellońskim, profesor anatomii Stanisław Ciechanowski (1868—1945), od 1920 r. przedstawiciel środowiska krakowskiego w Radzie Wychowania Fizycznego i Kultury Cieleśnej (wraz z Zygmuntem Wyrobkiem i Stanisławem

---

¹ Zob. wyżej — wstęp do inwentarza Kursu Naukowego dla Kandydatów na Nauczycieli Gimnastyki w Szkołach Średnich w Krakowie.

² *Działalność Studium Wychowania Fizycznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie w latach 1927—1939*, Rocznik Naukowy Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego w Krakowie, T. 1: 1962, Kraków 1963, s. 12—20.

Rowińskim)³, w 1927 r. współzałożyciel Studium Wychowania Fizycznego przy Wydziale Lekarskim UJ.

Po nieudanych próbach utworzenia w uniwersytecie katedry wychowania fizycznego, Stanisławowi Ciechanowskiemu przypisać należy wyjednanie decyzji Ministerstwa WRiOP z 15 X 1921 r. o uruchomieniu w Krakowie, od początku roku akad. 1921/22 Państwowych Kursów Wychowania Fizycznego⁴. Instytucja ta miała na celu *pedagogiczne i fachowe kształcenie kierowników wychowania fizycznego, respective ćwiczeń cielesnych, dla szkół powszechnych, średnich i nauczycielskich*⁵. Oddział krakowski, obok podobnych placówek w Warszawie, Poznaniu i we Lwowie, zorganizowano na podstawie ramowego statutu z 14 IX 1921 r., jako roczny, bezpłatny kurs szkoleniowy dla nauczycieli gimnastyki i ćwiczeń cielesnych, podlegający bezpośrednio Ministerstwu WRiOP i subsydiowany z corocznej dotacji resortu oświaty.

Pierwszym dyrektorem kursu został mianowany S. Ciechanowski (1921/22 – 1922/23), po nim objął tę funkcję Z. Wyrobek (1923/24). Obaj pełnili zarazem obowiązki przewodniczących Rady Pedagogicznej, złożonej z profesorów i docentów UJ: Stanisława Ciechanowskiego, Mariana Gieszczykiewicza, Jana Glatzla, Tadeusza Rogalskiego, Michała Siedleckiego oraz z doświadczonych nauczycieli szkół średnich: Alfreda Hamburgera, Aleksego Siary, Mariana Tokarskiego, Zygmunta Wyrobka. Natomiast do grona Rady Pedagogicznej nie należeli instruktorzy zajęć praktycznych: gimnastyki, pływania, gier ruchowych itp.

Inauguracja zajęć na kursie odbyła się 1 XII 1921 r. w gmachu Seminarium Nauczycielskiego Męskiego przy ul. Straszewskiego⁶. Mieściły się tutaj dyrekcja i sekretariat kursu oraz odbywała się część wykładów i ćwiczeń. Walcząc z trudnościami lokalowymi, starano się wynająć dla potrzeb kursu sale gimnastyczne i urządzenia sportowe od klubów i organizacji sportowych (Sokół, YMCA), osób prywatnych (tor łyżwiarski E. Veissa) i wojska (strzelnica). Niektóre wykłady prowadzili profesorowie UJ w swoich zakładach. Wszystkie wydatki kursu (remuneracje dla wykładowców i instruktorów, obsługa kancelaryjna i służba, koszty wynajmu i utrzymywania sal) pokrywała dyrekcja z subwencji ministerstwa (w roku akad. 1921/22 – 705 000 marek)⁷, którą w części przeznaczano na potrzeby biblioteki i uzupełnienie pomocy naukowych

---

³ Pismo Min. WRiOP z 15 XI 1921 r. skierowane do S. Ciechanowskiego — Arch. UJ, syg. PKWF 1.

⁴ Korespondencja S. Ciechanowskiego w sprawie wychowania fizycznego z lat 1917–1921 adresowana m.in. do Rady Szkolnej Krajowej i Min. WRiOP — Arch. UJ, syg. PKWF 1.

⁵ Statut Państwowych Kursów Wychowania Fizycznego z 14 IX 1921 r. — *Dziennik Urzędowy Min. WRiOP*, R. 1921, nr 17 (60), poz. 175.

⁶ Ogłoszenie dyrekcji kursów z 17 XI 1921 r. o inauguracji działalności Państwowych Kursów Wychowania Fizycznego — zob. Arch. UJ, syg. PKWF 6.

⁷ Preliminarz budżetowy kursu za rok akad. 1921/22 — Arch. UJ, syg. PKWF 1.

odziedziczonych po zlikwidowanym w 1914 r. Kursie Naukowym Gimnastyki Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Państwowy Kurs Wychowania Fizycznego w Krakowie był — podobnie jak w Warszawie, Poznaniu i we Lwowie — jednostką całkowicie samodzielną, dysponując w ramach przyznanych mu statutowo kompetencji, pełnią uprawnień w zakresie spraw administracyjnych, naukowych i wychowawczych. Do obowiązków Rady Pedagogicznej należało zatwierdzanie szczegółowych planów zajęć, rekrutacja kandydatów, przeprowadzanie egzaminów, wydawanie świadectw itp. Uchwały w najważniejszych sprawach organizacyjnych i dydaktycznych podejmowała Rada Pedagogiczna na wspólnych posiedzeniach (pierwsze — 18 XII 1921), akceptując na ogół bez dyskusji wnioski przedkładane przez St. Ciechanowskiego⁸.

Program kursu opierał się na prowizorycznym projekcie z 8 XI 1921 r. rozwiniętym następnie w rozporządzeniach ministerialnych z 29 III i 7 V 1922 r.⁹ Program kursu modyfikowano w zależności od potrzeb na początku każdego turnusu szkoleniowego. Plan zajęć obejmował grupę obowiązkowych wykładów teoretycznych: anatomię człowieka, fizjologię, patologię i higienę pracy umysłowej, anatomiczno-patologiczną odrębność wieku dziecięcego, higienę ogólną i szkolną, zasady psychologii i pedagogiki, historię, systematykę wychowania fizycznego, systematykę i metodykę ćwiczeń gimnastycznych, ratownictwo; łącznie — ok. 430 godzin. Zajęcia praktyczne w wymiarze 500 godzin, obejmowały: kurs śpiewu, gimnastykę, gry ruchowe, skauting, boks, szermierkę, taniec (dla kobiet), jeździectwo, pływanie itp.

Słuchaczami kursu mogły być osoby w wieku 18 — 35 lat, posiadające świadectwo dojrzałości, względnie ukończone 6 klas w połączeniu z dwuletnią praktyką pedagogiczną oraz niezbędną sprawność fizyczną. Program zajęć (5 — 6 godzin dziennie) zobowiązywał uczestników kursu, już w końcu trzeciego trymestru, do złożenia kolokwium ze wszystkich przedmiotów teoretycznych oraz do uzyskania poświadczenia z odbytych ćwiczeń fizycznych. Od spełnienia tych warunków uzależniano dopuszczenie do egzaminu końcowego. W ramach tego egzaminu należało przygotować pracę pisemną oraz złożyć egzamin ustny z historii, naukowych podstaw wychowania fizycznego oraz systematyki i metodyki ćwiczeń cielesnych. Absolwenci otrzymywali świadectwo uprawniające do prowadzenia ćwiczeń fizycznych w szkołach powszechnych, średnich i w seminariach nauczycielskich. Po likwidacji kursu w 1924 r., na podstawie rozporządzenia ministra WRiOP z 17 VII 1925 r.¹⁰, większość wychowanków musiała w latach 1925–1927 poddać się dodatkowym egzaminom kwalifikacyjnym przed Państwową Komisją Egzaminacyjną dla Nauczycieli Szkół Średnich.

⁸ Protokoły posiedzeń Rady — Arch. UJ, syg. PKWN 2.

⁹ *Dziennik Urzędowy Min. WRiOP*, R. 1922, nr 16 (85), poz. 155.

¹⁰ Tamże, R. 1925, nr 15 (157), poz. 167.

Przed utworzeniem w 1927 r. Studium Wychowania Fizycznego Państwowe Kursy Wychowania Fizycznego zorganizowały trzy pełne turnusy szkoleniowe w latach akad.: 1921/22, 1922/23, 1923/24, które ukończyło ogółem 78 słuchaczy i 46 słuchaczek. W znacznej części byli to urlopowani przez kuratoria szkolne czynni nauczyciele szkół średnich i powszechnych z terenu całej Polski.

I. 2. Kancelaria i opis zespołu

Z uwagi na fragmentaryczność zachowanego materiału o kancelarii kursu można mówić jedynie w okresie pierwszego roku jego działalności. Kancelaria Państwowych Kursów Wychowania Fizycznego mieściła się w gmachu Seminarium Nauczycielskiego Męskiego przy ul. Straszewskiego i prowadzona była według statutu z 14 IX 1921 r. przez dyrektora, który korzystał jedynie z doraźnej pomocy personelu urzędniczego Uniwersytetu Jagiellońskiego, opłacanego z funduszu prac zleconych. Jak wynika z dochowanych szczątków registry, korespondencja bieżąca nie była rejestrowana w dzienniku podawczym, lecz przechowywano ją w układzie rzeczowym.

Po likwidacji kursów ich spuścizna aktowa znalazła się w rękach S. Ciechanowskiego, który przed przekazaniem akt do kancelarii ogólnej Komisji Nauczycielskiej, nadał im układ rzeczowo-chronologiczny, pozostawiony bez większych zmian w czasie porządkowania materiałów w Archiwum UJ.

Do Archiwum UJ akta PKWF dostały się w latach 1937–1953 wraz z registraturą Państwowej Komisji Egzaminów Nauczycielskich. Zachowane materiały — 7 jednostek inwentarzowych o łącznej długości 0,16 mb. — dają pełny obraz działalności kursu w ciągu pierwszego turnusu szkoleniowego (1921/22). Uzupełniają je materiały zawarte w aktach Senatu II UJ (Arch. UJ, syg. S II 672).